

sekulariserade miljöer. Den underliggande tesen för dessa kapitel är att den kristna högern i dagens USA är vad islam är i Europa: Den stora ”utmaningen mot den sekulära staten” på varsin sida av Atlanten.

I det avslutande kapitlet ”Islam och kristendom i den sekulära staten” knyter författaren ihop trådarna i jämförelsen mellan kristendom och islam i sekulära miljöer med en undersökning av hur två nyckelsymboler – det kristna krucifixet och den islamiska slöjan – har behandlats i det europeiska och det amerikanska rättssystemet. Här finns två centrala frågeställningar: Till vilken grad kan religionen inkluderas eller exkluderas i den offentliga sfären? Kan olika religioner behandlas olika i detta avseende?

Boken är intressant inte minst tack vare författarens medvetenhet om hur svårt det är att på ett vetenskapligt övertygande sätt tala om religion som beroende och oberoende variabel, grader av religiositet och den roll religion spelar i ett komplicerat orsakssammanhang.

Stefan Andersson,
FD, Lund

Hans-Josef Klauck et al. (red.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 3. Athena–Birkat ha-Minim. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2011. 1223 sp.

Hans-Josef Klauck et al. (red.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 4. Birsha–Chariot of Fire. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2012. 1198 sp.

Jag har tidigare, i STK 87 (2011), 132–133, utförligt presenterat *Encyclopedia of the Bible and Its Reception* (EBR), det senaste stora internationella lexikonet inom bibelforskningens område, med tanke på dess bakgrund, dess omfattande medarbetarstab och dess uppläggning. Här vill jag fortsätta att recensera band tre och fyra av det nya lexikonet med en inriktning på EBR som ett nytt *exegetiskt* bibelverk av vanligt slag.

Förlaget Walter de Gruyter räknade i starten med att ge ut lexikonet under en tioårsperiod. Den första volymen kom 2009, den trettonde volymen kom i september 2016. Det blir cirka två volymer per år. Nitton volymer återstår enligt tidigare presentation av uppslagsverket. Samtidigt har förlaget startat en monografiserie i ämnet, *Studies of the Bible and Its Reception* (SBR), och en tidskrift, *Journal of the Bible and Its Reception* (JBR), båda med inriktning på ”the study of the reception of the Bible in terms of both methodology and content”. Fem volymer har utkommit i SBR, 2013 och 2015, och JBR började komma 2014 med planerat två nummer varje år. Både förlaget och

läsarna är att lyckönska till denna spännande satsning på ett alltmer viktigt område inom bibelforskningen.

Artikelförfattarna växlar något i de olika volymerna. Exegetiska bidrag från Norden är fortfarande få, i band tre Lars Hartman, Knud Jeppesen och Corinna Körting (då verksam vid Universitetet i Oslo) med varsin artikel. Många av de musikaliska bidragen är signerade av danskar. I Editorial Board med sina drygt fyrtio personer återfinns en dansk, Nils Holger Petersen (musik) och en finsk, Martti Nissinen (Främre Orienten). Göran Larsson, Göteborg, har skrivit flera artiklar i band fyra.

Jag har jämfört de exegetiska uppslagsorden i band tre och fyra med *Anchor Bible Dictionary* (ABD) från 1992 och funnit att alla med något undantag finns med i EBR. Men det finns många nya uppslagsord. (Siffror inom parentes i det följande anger volym, det vill säga ungefär antal spalter; kursiverade siffror markerar exegetiska spalter.) Baldness (19), Barreness (7), Beauty (34), Beggar, Begging (6), Behemoth (9), Belshazzar (10), Boats and Ships (8), Boldness (6), Book (21) och Breasts and Wounds (8). Birth, Birth Narratives, Birthright, Birthstool får sammanlagt över 60 spalter, Unleavened Bread, Bread of Life, Bread of the Presence och Bread Stamp 29 spalter. Ibland hänvisar ABD till översiktsartiklar där EBR har större enskilda artiklar, till exempel i fråga om Blasphemy (32), Feast of Booth (13), Bride (33) och Bridegroom (20).

Vid många tillfällen förklaras val av uppslagsord och volym mest av den betydelse som ämnets reception har, till exempel Bear (6+19), Beast (7+13), Betray, Betrayal (3+16), Blasphemy (13+19), Blindness (8+19), Burning Bush (2+13), Cannibalism (2+8) och Celibacy (3+9). Flera exegetiska artiklar är betydligt längre i EBR: Babylonia (42), Blood (35), Brother, Brotherhood (29) och så vidare. Generellt får judiskt och grekiskt-romerskt material en större plats i EBR medan ABD ibland är mer intresserad av arkeologiskt material. Även islam blir ofta särskilt uppmärksam.

De exegetiska bidragen i volym tre och fyra är sakliga och välskrivna så långt jag har hunnit pröva dem. Den teologiskt tyngsta artikeln är Atonement (42). Den exegetiska framställningen omfattar 18 spalter. Sedan följer avsnitt om judendomen (10), om kristendomen (10), om islam (1) och om litteratur och musik (3). Christian A. Eberhart (professor vid The Lutheran Seminary i Saskatoon, Kanada), som gav ut en bok i ämnet 2002, redovisar klart och utförligt de många ord för *atonement* som används i Gamla och Nya testamentet och visar att det inte finns ”a single dominant atonement image” i Bibeln. Även om temat inte är så framträdande i fornkyrkan skulle jag vilja veta mer om de latinska fäderna. De nämns nästan inte i den stora artikeln.

Det är svårt att bedöma balansen mellan det exegetiska och det receptionshistoriska i EBR. Ibland tycker jag att Eric Ziolkowski, huvudansvarig för det recept-

ionshistoriska arbetet, har fått för stor plats (Bear, Betray, Cannibalism), ibland tycker jag att det receptionshistoriska behöver kompletteras, till exempel artikeln Boaz med Nicolas Poussins målning "Sommaren" eller Rut och Boas på åkern i hans serie "De fyra årstiderna" (1660–1664). Men med EBR har vi helt uppenbart fått ett nytt *exegetiskt* uppslagsverk, rikare och mer omfattande än tidigare arbeten. Inkluderingen av Bibelns receptionshistoria har mynnat ut i en rad nya uppslagsord och gett oss ett rikare exegetiskt material. Om de olika författarna fått ta del av varandras bidrag skulle verket nog har blivit än rikare.

Birger Olsson,
Professor emeritus, Lund

Hans-Josef Klauck et al. (red.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 5. Charisma–Czaczkes. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2012. 1230 sp.

Hans-Josef Klauck et al. (red.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 6. Dabbesheth–Dreams and Dream Interpretation. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2012. 1230 sp.

Denna recension följer upp två tidigare recensioner om detta stora nya uppslagsverk. Se STK 87 (2011), 132–133 och föregående recension i detta nummer. Jag koncentrerar mig här på de receptionshistoriska artiklarna i band fem och sex för att få en uppfattning om vad som menas med receptionshistoria i detta uppslagsverk. Dessa artiklar är det verkligt nya i lexikonet. Jag för samman de olika uppslagsorden i olika kategorier.

Bibliska begrepp och personer. Ett femtiotal sådana får en spalt eller mera. Dessa uppslagsord finns ju i ett vanligt bibellexikon också men utvidgas här med olika receptionshistoriska aspekter; kristna, judiska och muslimska. Ofta är de exegetiska och de receptionshistoriska avsnitten ungefär lika stora men många gånger är de senare mycket längre. (Siffror inom parentes i det följande anger antal spalter; kursiverade siffror anger *exegetiska* avsnitt.) Några exempel:

Child, Children (4+30), Church (5+31), Circumcision (3+16), Confession (3+14), Conscience (4+18), Conversion (2+31), Cosmos and Cosmology (8+34), Covenant (11+34, utvidgat med en artikel om Covenant Theology), Creation and Cosmology (7+43, kompletterat med en artikel om Creationism), Cross (1+20, utvidgat med en artikel om The Theology of the Cross), Crucifixion (6+22), Day of Judgement (2+14), Death (7+37), Delilah (1+8), Demon, Demonology (6+42), Devil (2+25), Diaspora (5+22), Disciple, Discipleship (3+31), Divorce (6+19) och Day (8+28).

Det säger sig självt att EBR ger läsaren mycket mera än ett vanligt bibellexikon. En sådan artikel som Child har följande underrubriker: Hebrew Bible/Old Testament, Greco-Roman Antiquity and New Testament, Judaism (Rabbinic Judaism, Medieval Judaism, Modern Judaism), Christianity, Other Religions, Literature, Visual Arts, Music och Film. Judendomen behandlas alltid utförligt och bibliska spår inom islam nämns ofta, även genom artiklar som behandlar enskilda avsnitt i Koranen.

Enskilda bibelböcker. Volym fem och sex behandlar Krönikeböckerna, Kolosserbrevet, de två Korintierbrevet, Daniels bok och Deuteronomium. Danielsbokens spår i historien tar som väntat stor plats (9+40). Annars får det exegetiska och det receptionshistoriska ungefär samma utrymme. I regel redovisas kommentarer från olika tider och någon gång också de verser i boken som haft särskild betydelse. Fokusering av några receptionshistoriskt centrala ställen i varje bibelbok och deras olika bruk och innehåll i olika historiska kontexter efterlyses.

Enskilda bibeltexter. Enskilda bibeltexters efterhistoria behandlas endast undantagsvis: Cleansing the Temple, Story of David and Goliath, Story of David and Jonathan, Descent into the Netherworld, Rape of Dinah och Doxologi. Andra uppslagsord tillhör mer den exegetiska analysen, till exempel Controversy Stories, Court Narrative (2 Sam. 9–1 Kgs. 2), Courtroom Scene och Chreia. Artiklar av typ Rape of Dinah får det gärna bli flera av, även om EBR inte ska ses som en receptionshistorisk kommentar. Där ges en innehållsrik översikt över tolkningar och bruk av Dina tiderna igenom i judendom och kristendom. Jag saknar en redovisning av berättelsens användning i undervisningen om det sjätte budet inom protestantiska kyrkor i Europa, med nedslag även i Sverige, och senare tids feministiska tolkningar.

Icke-bibliska personer/grupper. Nästan hundra personer/grupper har fått en spalt eller mera under ett eget uppslagsord. Nära hälften är skriftutläggare, teologer, historiker eller andra vetenskapsmän. Här måste det vara särskilt svårt att välja. I volym fem finns R. H. Charles, T. K. Cheyne, Chicago School, A. Chouraqui, Chrystotom, Clare of Assisi, Clement of Alexandria, Clement of Rome, John Climacus, H. Cohen, J. W. Colenso, J. A. Comenius, H. Conzelmann, N. Copernicus, Moses ben Jacob Cordovero, T. Cranmer, Hasdai ben Juda Crescas, O. Cullmann, Cyprian, Cyrill of Alexandria och Cyril of Jerusalem. Artiklarna tenderar inte sällan att bli mer en beskrivning av personernas liv och verksamhet än en analys av deras roll i Bibelns receptionshistoria. Flera namn är helt nya för mig, inte minst äldre judiska lärde. Inom litteratur, konst, musik och film/dans finns i genomsnitt cirka tio uppslagsord till varje område men betydligt mindre om musik och dans/film. Bland personerna finns nästan inga nordeuropéer. Ivo Cramér får drygt en spalt, Birgit Cullberg drygt en halv spalt.